

Drápala, Daniel

Etnologové a tradice – most mezi minulostí a současností : Ústav evropské etnologie

In: *Pod ochranou Kleió : historické obory na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity*. Borovský, Tomáš (editor); Němec, Jiří (editor). Vydání první Brno: Masarykova univerzita, 2019, pp. 41-45

ISBN 978-80-210-9258-7; ISBN 978-80-210-9259-4 (online : pdf)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/141034>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Etnologové a tradice – most mezi minulostí a současností

[Ústav evropské etnologie]

Počátky samostatného etnologického pracoviště na Masarykově univerzitě jsou spjaty s obnovou univerzitního života po skončení druhé světové války. Etnologická témata nacházela ovšem již v meziválečné éře zastoupení v přednáškách několika blízkých oborových specializací, jakými byly geografie, antropologie či literární historie. Jako zásadní se pro další vývoj ukázalo ve třicátých letech uvedení Antonína Václavíka do univerzitní výuky. V té době působil na Slovensku ve státní správě a muzejnictví a v roce 1933 se na brněnské filozofické fakultě úspěšně habilitoval. Během následujících let zde jako soukromý docent vedl přednášky zaměřené na problematiku národopisných metod či nemateriálních projevů tradiční kultury. Uzavření vysokých škol v roce 1939 však na několik let přerušilo přirozený vývoj směřující k jmenování A. Václavíka profesorem a zřízení samostatného pracoviště.

Vhodné podmínky k uskutečnění této vize nastaly až v prvních poválečných měsících, kdy byl Antonín Václavík jmenován profesorem a zároveň ustaven ředitelem nově zřízeného semináře pro etnografii a etnologii. Přestože byl v této době pro obor běžně užíván pojem národopis, profesor Václavík záměrně vetknul do názvu pracoviště etnografii a etnologii. I tímto symbolickým gestem se snažil poukázat na progresivní profilaci semináře. Budoucí aktivity sice měly vycházet z výzkumu tradiční kultury domácího teritoria, zároveň ale byly směřovány k širšímu komparativnímu pojetí v rámci větších kulturních areálů. Akademický rok 1945/1946 probíhal ve znamení intenzivního budování nového pracoviště, které se nemohlo po materiální stránce opírat o jakékoli institucionální předchůdce a zdroje. V prvních letech existence semináře byl jediným interním přednášejícím A. Václavík, který musel svou výukou pokrýt metodologicky a historiograficky koncipované přednášky a cvičení i výklad z reálií tradiční lidové kultury. Vedle personálního zabezpečení pedagogické činnosti patřilo již od počátku k prioritám semináře budování kvalitní etnologické knihovny.

Dosavadní zkušenosti s terénním výzkumem a prací s muzejními sbírkami etnografické povahy vedly A. Václavíka při koncipování výukového schématu k zapojování praktik z terénní a muzejní práce. Snažil se proto studenty proškolit v terénní dokumentaci i v práci s respondenty a prameny. Součástí bezprostředního kontaktu posluchačů s reáliemi se posléze staly odborné exkurze, z nichž první byla uspořádána již v květnu 1946 a směřovala na Slovensko. Adeptům etnologie se tímto způsobem nabízela jedinečná příležitost k přímé konfrontaci poznatků získaných během přednášek se situací v terénu a v muzejních sbírkách.

Změny, které do univerzitního života přinesl rok 1948, zasáhly etnologické pracoviště především po stránce organizační. Zatímco v poválečných letech byl obor řazen do kategorie slovanské filologie, nyní začal být národopis směřován do lůna historicky profilovaných věd. Nejprve byl seminář veden v sekci uměnovědných oborů, s další reorganizací došlo k začlenění pracoviště do nově zřízené katedry historie a posléze se transformovalo do katedry prehistorie a národopisu.

Cesta přes Rodopy (1962): první zahraniční expedice studentů národopisu pod vedením R. Jeřábka a B. Čerešňáka, realizovaná v rámci odborné spolupráce s Univerzitou Klimenta Ochridského v Sofii

Zdroj: Fotografický archiv Ústavu evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity

Navzdory těmto organizačním změnám nadále přetrvávala orientace pracoviště na přiblížení tradiční kultury domácího či blízkého středoevropského prostoru, jakož i širšího slovanského světa. Tyto národopisně profilované přednášky doplňovaly výklady z blízkých oborů. Přetrvával také důraz na školení studentů v praktických činnostech, kdy díky spolupráci s externisty přibyla například cvičení ve fotografování, měření a mapování a kurzy památkové ochrany. Ačkoliv A. Václavík musel v průběhu padesátých let čelit silnému tlaku marxisticky orientovaných etnografů, zůstal i po roce 1948 hlavní personální oporou pracoviště. Do jeho chodu začali být ale pozvolna zapojováni první absolventi oboru (například Ludvík Kunz, Oldřich Sirovátka, Zdenka Jelínková). Z externistů z muzejní sféry obohacoval nabídku přednášek také antropolog Jan Jelínek.

Nárůst počtu absolventů vytvářel v polovině padesátých let vhodné podmínky pro personální stabilizaci pracoviště rozšířením o nové pedagogické síly z řad Václavíkových žáků. Do činnosti semináře se nejprve zapojil Richard Jeřábek, posléze na sklonku dekády také etnomuzikolog Dušan Holý. Náhla smrt Antonína Václavíka v roce 1959 urychlila generační obměnu pracoviště, jehož vedení bylo svěřeno Richardu Jeřábkovi. O dvě léta později doplnil pedagogický sbor Václav Frolec, který se specializoval na tradiční stavitelství, vinohradnictví a vybraná témata sociální kultury, a konečně v roce 1963 i slovesný folklorista a literární vědec Bohuslav Beneš. Habilitace Richarda Jeřábka vytvořila na počátku šedesátých let předpoklady pro obnovu samostatného pracoviště, které se ustavilo roku 1964 pod názvem katedra etnografie a folkloristiky.

Přelom padesátých a šedesátých let přinesl do její činnosti některá další obohacení. Narůstal počet studentů ze Slovenska a Čech, studijní nabídka byla rozšířena o studium při zaměstnání. Uplatnění mladých pedagogických sil a jimi rozvíjené kontakty umožňovaly stále

více zapojovat do výuky některé interdisciplinární přesahy. Vedle přednášek zacílených na domácí, respektive střeoevropský prostor, se slavistická orientace pracoviště promítala ve výkladu reálií širší oblasti slovanských národů. Nabídku kurzů příhodně obohacovaly přednášky z mimoevropského prostředí. Důraz byl i nadále kladen na dostatečné proškolení studentů v metodách etnografického výzkumu a rozvíjení potenciálu jejich praktického uplatnění při práci v terénu. Obdobný význam byl přikládán i praxím v paměťových institucích či terénním exkurzím, z nichž mnohé směřovaly do zahraničí (vedle sousedních zemí také na Balkán či Kavkaz).

Pestrá tematická škála přednášek a specializace členů katedry nacházely odezvu v zaměření diplomových prací, teritoriálně pokrývajících prostor nejen Moravy a Čech, ale také Slovenska a v několika případech i zahraničí. Svým obsahovým zaměřením se věnovaly jak historickým formám tradiční kultury, tak dynamickým proměnám, jimiž především venkovský prostor, jeho kultura a sociální vztahy v této době procházely. Opomíjeny nebyly ani sondy do života současných vesnických či městských komunit.

Činnost katedry etnografie a folkloristiky se v šedesátých letech odvíjela ve znamení dalšího profesního růstu interních pedagogických pracovníků. Vedoucí pracoviště R. Jeřábek byl na sklonku dekády jmenován profesorem, jeho dva kolegové D. Holý a V. Frolec úspěšně absolvovali habilitační řízení. Změny nastupující v celospolečenském měřítku po roce 1968 sice neměly devastující účinek na personální skladbu katedry, ta však v rámci celkové reorganizace ztratila samostatnost a byla jako oddělení začleněna do nově konstituované katedry historie a etnografie střední, jihovýchodní a východní Evropy. Společná koexistence s historiky na jednom společném pracovišti se posléze promítala například do skladby přednášek pro studenty národopisu. Studijní nabídka pokrývala prostřednictvím kmenových pracovníků i externích spolupracovníků základní oblasti materiálních a nemateriálních projevů kultury (stavitelství, výtvarná kultura, oděv, slovesný a hudební folklor, obyčejová tradice), studium etnických procesů a interetnických vztahů i oborovou propedeutiku.

Oproti situaci v šedesátých letech se v následující dekádě odvíjela výuka národopisu již v dvouoborových kombinacích, které umožňovaly přesahy a prolínání s blízkými disciplínami (zvláště historie, dějiny umění, český jazyk apod.). Pozitivní dopady tohoto systému bylo možné spatřovat nejen v rozšiřování obzoru nad rámec jedné disciplíny, ale také v širším potenciálu pro aplikaci v praxi. Zvláště během sedmdesátých let se rozvíjel trend intenzivního zapojování studentů do ústavních výzkumných aktivit zaměřujících se v této době především na proměny tradiční vesnice a dopady modernizačního procesu.

Následující osmdesátá léta představují v dějinách pracoviště dosud nevídané oslabení pedagogického působení. Administrativní rozhodnutí neotevřít každoročně studium vedlo k značným mezerám v zastoupení ročníků, když se v některých akademických rocích odbývaly přednášky pouze pro jeden či dva ročníky. I s ohledem na nízké počty přijímaných studentů přirozeně klesalo množství absolventů, což se posléze negativně projevilo v menším zastoupení části jedné generace etnologů v praxi. V září 1986 proběhla další organizační změna, v jejímž důsledku se oddělení etnografie a folkloristiky stalo součástí katedry dějin SSSR, socialistických zemí a archeologie.

Zásadnější zvrát ovšem přinesly až události na přelomu osmdesátých a devadesátých let, které umožnily obnovit samostatné pracoviště. Stalo se tak s počátkem roku 1991, kdy byl do organizační struktury filozofické fakulty zahrnut ústav evropské etnologie a jeho vedoucím byl zvolen profesor Richard Jeřábek. On také inicioval nový název odkazující na koncept evropské etnologie, který se od poloviny 20. století formoval v evropském kontinentálním prostředí do podoby komparativně pojaté disciplíny. Proces transformace byl posléze završen proměnou názvu studijního oboru, který byl od akademického roku 1994/1995 nově pojmenován jako etnologie. Změna společenské atmosféry se pozitivně promítala v udělení profesorských hodností trojici

Výzkum buskingu v evropských městech dokládá, že tematický záběr etnologických výzkumů realizovaných v Ústavu evropské etnologie se dnes již neorientuje jen na tradiční lidovou kulturu, Brusel 2014

Foto: M. Hanáková. Zdroj: Fotografický archiv Ústavu evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity

stávajících pracovníků ústavu (V. Frolec, D. Holý, B. Beneš) i v postupné generační obměně. Po interní aspirantuře se do činnosti pracoviště zapojila Martina Pavlicová, po smrti Václava Frolce rozšířil řady pedagogů Miroslav Válka a na počátku nového milénia také Alena Křížová.

Nový systém studia umožnil obohacení nabídky výběrových přednášek, které nyní mohly pokrývat i některé dosud opomíjené tematické okruhy ze sociální či duchovní kultury a mezioborových přesahů. Navyšující se počty studentů a potřeba většího počtu volitelných kurzů přispívaly k zapojení nových externích přednášejících i zahraničních hostů. Prostřednictvím jejich výkladů se naskýtal studentům etnologie jedinečná možnost rozšířit sumu získávaných znalostí, tyto přednášky se zároveň stávaly příležitostí k setkání a diskuzi s předními osobnostmi oboru činnými na domácí a zahraniční půdě.

Jedním z dlouhodobých kladů etnologického pracoviště filozofické fakulty, nejen v této době, bylo a je cílené pěstování vazeb s absolventy. Mnozí z nich se ostatně podíleli nebo dosud podílejí jako externisté na výuce, případně jsou zapojeni v rámci svých domovských institucí do některých studentských praktik (muzejní praxe, terénní výzkumy, konzultace k diplomovým pracím).

Reforma studia přinesla od devadesátých let 20. století do činnosti ústavu evropské etnologie také nové prvky, jakými bylo například navýšení počtu doktorských studentů, z nichž někteří jsou vedle běžného chodu pracoviště zapojováni i do aktuálních výzkumných projektů. V roce 2006 převzal vedení ústavu Miroslav Válka, který tuto funkci zastával až do sklonku roku 2017. Růst přijímaných studentů umožnil s ohledem na zvyšující se pedagogickou zátěž rozšířit osazenstvo pracoviště o reprezentanty nové generace vzešlé již z absolventů polistopadového

studia (Roman Doušek a Daniel Drápala). Profesní růst členů ústavu byl následně spjat s úspěšně završenými habilitačními řízeními (A. Křížová, M. Pavlicová, M. Válka, D. Drápala) a jmenováním A. Křížové profesorkou pro obor etnologie.

Po více než sedmdesáti letech existence na půdě Masarykovy univerzity je patrné, že se etnologie již plně etablovala jako plnohodnotný univerzitní obor, který vykazuje četné přesahy i mimo domovské prostředí. Ústav evropské etnologie dnes proto patří mezi uznávaná střediska oboru a svou pedagogickou a vědeckou činností i realizovanými projekty se dlouhodobě podílí na formování etnologie. Zkušenosti z počátku třetího tisíciletí ukazují značný potenciál etnologických témat reflektujících kulturu a společnost v širokém záběru a v rozmanitosti metodologických přístupů, což z etnologie činí strategickou spojnicí mezi historicky a sociálně profilovanými vědami. V novém tisíciletí se to odráží nejen v pestré skladbě přednášek, v zaměření závěrečných prací, ale v neposlední řadě i v publikační činnosti ústavu rozvíjené v posledních letech na bázi několika vlastních edičních řad (*Etnologické studie*, *Etnologické materiály*, *Etnologické příručky*).